Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
MACIEJ SZPUNAR
της 26ης Οκτωβρίου 2016[1]

Υπόθεση C-507/15

Agro Foreign Trade & Agency Ltd
κατά
Petersime NV

[αίτηση του Rechtbank van Koophandel te Gent (δικαστηρίου εμπορικών διαφορών της Γάνδης, Βέλγιο)για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Οδηγία 86/653/ΕΟΚ — Εμπορικός αντιπρόσωπος που ασκεί δραστηριότητα στην Τουρκία — Συμφωνία Συνδέσεως ΕΕ-Τουρκίας — Άρθρο 14 — Πρόσθετο Πρωτόκολλο — Άρθρο 41, παράγραφος 1»

1. Στην παρούσα υπόθεση, στην οποία αντιπροσωπευόμενος είναι εγκατεστημένος εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εμπορικός αντιπρόσωπος εδρεύει και ασκεί τη δραστηριότητά του στην Τουρκία, το αιτούν δικαστήριο ζητεί διευκρινίσεις ως προς δύο ερωτήματα: πρώτον, μπορεί κράτος μέλος να μεταφέρει την οδηγία 86/653/ΕΟΚ[2] στην εσωτερική του έννομη τάξη κατά τρόπο ώστε η εφαρμογή των διατάξεων της εν λόγω οδηγίας να περιορίζεται στις περιπτώσεις στις οποίες ο εμπορικός αντιπρόσωπος ασκεί τη δραστηριότητά του αποκλειστικά εντός της εσωτερικής αγοράς;

2. Η απάντησή μου είναι καταφατική.

3. Δεύτερον, μήπως απαγορεύεται ένας τέτοιος περιορισμός από τις διατάξεις της Συμφωνίας Συνδέσεως μεταξύ της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και της Τουρκίας, που υπογράφηκε στις 12 Σεπτεμβρίου 1963 στην Άγκυρα από τη Δημοκρατία της Τουρκίας, αφενός, καθώς και από τα κράτη μέλη της ΕΟΚ και από την Κοινότητα, αφετέρου, και συνάφθηκε, εγκρίθηκε και επικυρώθηκε εξ ονόματος της Κοινότητας με την απόφαση 64/732/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 23ης Δεκεμβρίου 1963 (ΕΕ ειδ. έκδ. 11/001, σ. 48) (στο εξής: Συμφωνία Συνδέσεως), και από τις διατάξεις του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, που υπογράφηκε στις 23 Νοεμβρίου 1970 στις Βρυξέλλες και συνάφθηκε, εγκρίθηκε και επικυρώθηκε εξ ονόματος της Κοινότητας με τον κανονισμό (ΕΟΚ) 2760/72 του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1972 (ΕΕ ειδ. έκδ. 11/002, σ. 149) (στο εξής: Πρόσθετο Πρωτόκολλο);

4. Η απάντησή μου είναι αρνητική.

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

2 — Οδηγία του Συμβουλίου, της 18ης Δεκεμβρίου 1986, για τον συντονισμό των δικαίων των κρατών μελών όσον αφορά τους εμπορικούς αντιπροσώπους (ανεξάρτητους επαγγελματίες) (ΕΕ 1986, L 382, σ. 17).

I – Νομικό πλαίσιο

Α – Το δίκαιο της Ένωσης

1. Η οδηγία 86/653

5. Η δεύτερη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 86/653 έχει ως εξής:

«[…] οι διαφορές μεταξύ των εθνικών νομοθεσιών σε θέματα εμπορικής αντιπροσώπευσης επηρεάζουν αισθητά στο εσωτερικό της Κοινότητας τις συνθήκες ανταγωνισμού και άσκησης του επαγγέλματος, επηρεάζουν την προστασία των εμπορικών αντιπροσώπων στις σχέσεις τους με τους αντιπροσωπευόμενους και είναι επιζήμιες για την ασφάλεια των εμπορικών πράξεων· […] εξάλλου, οι διαφορές αυτές είναι δυνατό να παρεμποδίζουν αισθητά τη σύναψη και τη λειτουργία των συμβάσεων εμπορικής αντιπροσωπείας μεταξύ αντιπροσωπευόμενου και εμπορικού αντιπροσώπου που είναι εγκατεστημένοι σε διαφορετικά κράτη μέλη».

6. Κατά το άρθρο 17, παράγραφος 1, της οδηγίας 86/653:

«Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα απαραίτητα μέτρα για να εξασφαλίζεται στον εμπορικό αντιπρόσωπο, μετά τη λύση της σύμβασης εμπορικής αντιπροσωπείας, κατ' αποκοπή αποζημίωση σύμφωνα με την παράγραφο 2 ή ανόρθωση της ζημίας σύμφωνα με την παράγραφο 3.»

2. Η Συμφωνία Συνδέσεως

7. Το άρθρο 9 της Συμφωνίας Συνδέσεως έχει ως εξής:

«Τα συμβαλλόμενα μέρη αναγνωρίζουν ότι, στο πεδίο εφαρμογής της συμφωνίας και υπό την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων, οι οποίες θα ηδύναντο να θεσπισθούν σύμφωνα με το άρθρο 8, κάθε διάκριση που βασίζεται στην ιθαγένεια απαγορεύεται, σύμφωνα με την αρχή η οποία εκτίθεται στο άρθρο 7 της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Κοινότητος.»

8. Κατά το άρθρο 14 της Συμφωνίας Συνδέσεως:

«Τα συμβαλλόμενα μέρη συμφωνούν να εμπνέονται από τα άρθρα 55, 56 και 58 μέχρι και 65 της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητος για την κατάργηση μεταξύ τους των περιορισμών στην ελευθερία παροχής υπηρεσιών.»

3. Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο

9. Το άρθρο 41 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου έχει ως εξής:

«1. Τα συμβαλλόμενα μέρη δεν επιβάλλουν μεταξύ τους νέους περιορισμούς στην ελευθερία εγκαταστάσεως και στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών.

2. Το Συμβούλιο Συνδέσεως ορίζει, σύμφωνα με τις αρχές των άρθρων 13 και 14 της Συμφωνίας Συνδέσεως, τον ρυθμό και τον τρόπο κατά τον οποίο τα συμβαλλόμενα μέρη καταργούν προοδευτικά μεταξύ τους τους περιορισμούς στην ελευθερία εγκαταστάσεως και στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών.

[…]»

Β – Το βελγικό δίκαιο

10. Το άρθρο 27 του wet van betreffende de handelsagentuurovereenkomst (νόμου περί εμπορικής αντιπροσωπείας) της 13ης Απριλίου 1995 (στο εξής: Handelsagentuurwet), ο οποίος μεταφέρει την οδηγία 86/653 στο βελγικό δίκαιο, έχει ως εξής:

«Με την επιφύλαξη της εφαρμογής των διεθνών συμφωνιών στις οποίες το Βέλγιο είναι συμβαλλόμενο μέρος, κάθε δραστηριότητα εμπορικού αντιπροσώπου έχοντος την κύρια εγκατάστασή του στο Βέλγιο υπόκειται στον βελγικό νόμο και εμπίπτει στη δικαιοδοσία των βελγικών δικαστηρίων.»

ΙΙ – Τα πραγματικά περιστατικά, η διαδικασία και τα προδικαστικά ερωτήματα

11. Η Agro, η ενάγουσα της κύριας δίκης, είναι εταιρία εγκατεστημένη στην Άγκυρα (Τουρκία) και δραστηριοποιείται ως εισαγωγέας και διανομέας γεωργικών προϊόντων. Η Petersime, η εναγομένη της κύριας δίκης, είναι εταιρία εγκατεστημένη στην Olsene (Βέλγιο) και ασκεί δραστηριότητες σχεδιασμού, κατασκευής και παράδοσης εκκολαπτηρίων και σχετικών εξαρτημάτων για πουλερικά.

12. Την 1η Ιουλίου 1992 η Petersime, προκειμένου να εξασφαλίσει την πώληση αυτών των εκκολαπτηρίων και των σχετικών εξαρτημάτων στην Τουρκία, συνήψε σύμβαση με ιδιώτη εμπορικό αντιπρόσωπο, ο οποίος στη συνέχεια, με συμφωνία της 1ης Αυγούστου 1996, αντικαταστάθηκε από την Agro που υπεισήλθε στη θέση του. Δυνάμει της συμβάσεως, η Petersime παραχώρησε στην Agro το αποκλειστικό δικαίωμα πωλήσεως των προϊόντων της στην Τουρκία. Η σύμβαση, η οποία αρχικώς συνήφθη για χρονική περίοδο 1 έτους, προέβλεπε αυτόματη ανανέωση, κάθε έτος, για 12 μήνες ακόμη, εκτός αν κάποιο από τα συμβαλλόμενα μέρη προέβαινε στη λύση της, με συστημένη επιστολή 3 τουλάχιστον μήνες πριν από τη λήξη της ενιαύσιας περιόδου. Επιπλέον, η σύμβαση περιείχε ρήτρα σύμφωνα με την οποία εφαρμοστέο δίκαιο ήταν το βελγικό, ενώ σε περίπτωση διαφορών, αρμόδια ήταν αποκλειστικά τα δικαστήρια της Γάνδης.

13. Με επιστολή της 26ης Μαρτίου 2013 η Petersime κατήγγειλε τη σύμβαση από τις 30 Ιουνίου 2013. Με επιστολή της 28ης Οκτωβρίου 2013 η Agro όχλησε την Petersime αξιώνοντας την ανόρθωση της ζημίας λόγω της καταγγελίας της συμβάσεως και ζητώντας επίσης την καταβολή της κατ' αποκοπήν αποζημιώσεως πελατείας, την κατάσχεση του υπολοίπου αποθέματος, καθώς και την πληρωμή εκκρεμών απαιτήσεων.

14. Στις 15 Ιανουαρίου 2015 η Agro άσκησε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου αγωγή κατά της Petersime, με αίτημα την ανόρθωση της ζημίας λόγω της καταγγελίας της συμβάσεως, την καταβολή της κατ' αποκοπήν αποζημιώσεως πελατείας, την κατάσχεση του υπολοίπου αποθέματος, καθώς και την πληρωμή εκκρεμών απαιτήσεων.

15. Προς στήριξη της αγωγής της, η Agro ισχυρίζεται ότι έχουν εν προκειμένω εφαρμογή οι διατάξεις του Handelsagentuurwet, επειδή τα συμβαλλόμενα μέρη επέλεξαν έγκυρα το βελγικό δίκαιο ως εφαρμοστέο δίκαιο. Η Petersime αντιτάσσει ότι εφαρμοστέες είναι μόνον οι γενικές διατάξεις του βελγικού αστικού δικαίου, επειδή ο Handelsagentuurwet εφαρμόζεται μόνον εφόσον ο εμπορικός αντιπρόσωπος δραστηριοποιείται στο Βέλγιο, πράγμα που δεν συμβαίνει εν προκειμένω.

16. Κατά την κρίση του αιτούντος δικαστηρίου, στη σύμβαση μεταξύ Agro και Petersime έχει γίνει σαφής επιλογή του βελγικού δικαίου ως εφαρμοστέου δικαίου. Εντούτοις, αυτό δεν σημαίνει απαραιτήτως ότι ο Handelsagentuurwet είναι εφαρμοστέος στην παρούσα υπόθεση. Το αιτούν δικαστήριο φαίνεται να λαμβάνει ως δεδομένο ότι το άρθρο 27 του Handelsagentuurwet παύει να νοείται ως αναγκαστικού δικαίου διάταξη στις περιπτώσεις όπου, όπως εν προκειμένω, ο εμπορικός αντιπρόσωπος είναι εγκατεστημένος και ασκεί δραστηριότητα εκτός Βελγίου.

17. Στο πλαίσιο αυτής της δίκης, το Rechtbank van Koophandel te Gent (δικαστήριο εμπορικών διαφορών της Γάνδης, Βέλγιο) υπέβαλε στο Δικαστήριο, με διάταξη της 3ης Σεπτεμβρίου 2015, η οποία περιήλθε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 24 Σεπτεμβρίου 2015, το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Συνάδει ο [Handelsagentuurwet], ο οποίος μεταφέρει στο βελγικό εθνικό δίκαιο την [οδηγία 86/653], με την οδηγία αυτή και/ή με τις διατάξεις της Συμφωνίας συνδέσεως, η οποία ρητώς αποσκοπεί στην προσχώρηση της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, και/ή με τις υποχρεώσεις μεταξύ της Τουρκίας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης να εξαλείψουν τους μεταξύ τους περιορισμούς της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, στο μέτρο που ο [Handelsagentuurwet] ορίζει ότι έχει εφαρμογή μόνο επί των εμπορικών αντιπροσώπων με κύρια εγκατάσταση στο Βέλγιο, και δεν έχει εφαρμογή όταν αντιπροσωπευόμενος εγκατεστημένος στο Βέλγιο και εμπορικός αντιπρόσωπος εγκατεστημένος στην Τουρκία έχουν ρητώς επιλέξει το βελγικό δίκαιο ως εφαρμοστέο δίκαιο;»

III – Ανάλυση

18. Με το πρώτο σκέλος του ερωτήματός του, το αιτούν δικαστήριο, ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν προσκρούει στην οδηγία 86/653 εθνική ρύθμιση κράτους μέλους βάσει της οποίας η προστασία που προβλέπεται από την οδηγία παρέχεται μόνον όταν εμπορικός αντιπρόσωπος ασκεί τη δραστηριότητά του στο συγκεκριμένο κράτος μέλος, και όχι όταν ο μεν εντολέας είναι εγκατεστημένος στο εν λόγω κράτος μέλος, ο δε εμπορικός αντιπρόσωπος είναι εγκατεστημένος και ασκεί τη δραστηριότητά του στην Τουρκία.

19. Με το δεύτερο σκέλος του ερωτήματός του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν προσκρούει στη Συμφωνία Συνδέσεως ή στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο εθνική ρύθμιση κράτους μέλους βάσει της οποίας η προστασία που προβλέπεται από την οδηγία παρέχεται μόνον όταν εμπορικός αντιπρόσωπος ασκεί τη δραστηριότητά του στο συγκεκριμένο κράτος μέλος, και όχι όταν ο μεν εντολέας είναι εγκατεστημένος στο εν λόγω κράτος μέλος, ο δε εμπορικός αντιπρόσωπος είναι εγκατεστημένος και ασκεί τη δραστηριότητά του στην Τουρκία.

20. Μετά την ανάπτυξη σύντομων προκαταρκτικών παρατηρήσεων, θα αναλύσω το προδικαστικό ερώτημα υπό το πρίσμα της οδηγίας 86/653 και, στη συνέχεια, υπό το πρίσμα της Συμφωνίας Συνδέσεως και του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

A – Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

1. Ερμηνεία του άρθρου 27 του Handelsagentuurwet σε εθνικό επίπεδο

21. Όσον αφορά την ερμηνεία του άρθρου 27 του Handelsagentuurwet, παρατηρείται σαφής διάσταση απόψεων μεταξύ του αιτούντος δικαστηρίου από τη μία πλευρά και της Βελγικής Κυβερνήσεως από την άλλη.

22. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Βελγική Κυβέρνηση υποστήριξε ότι σε εθνικό επίπεδο η επίδικη βελγική διάταξη, το άρθρο 27 του Handelsagentuurwet, δεν περιορίζει η ίδια το πεδίο εφαρμογής της, όπως εκτιμά το αιτούν δικαστήριο. Τουναντίον, σύμφωνα με την Βελγική Κυβέρνηση, η εν λόγω διάταξη έχει εφαρμογή και σε περιπτώσεις όπως αυτή της υπό κρίση υποθέσεως, το οποίο σημαίνει ότι, αν τα συμβαλλόμενα μέρη επιλέξουν το βελγικό δίκαιο ως εφαρμοστέο δίκαιο, η επιλογή αυτή καλύπτει και τη δραστηριότητα του εμπορικού αντιπροσώπου εκτός Βελγίου ή ακόμη και εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης.

23. Το αιτούν δικαστήριο οφείλει να λάβει υπόψη του τα ως άνω επιχειρήματα, αφού, αν η άποψη αυτή αποδειχθεί ορθή, το προδικαστικό του ερώτημα θα πρέπει να θεωρηθεί όχι μόνον υποθετικό, αλλά και περιττό.

24. Ωστόσο, καθόσον η διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής αποτελεί διαδικασία μεταξύ *δικαστηρίων*, έναν διάλογο δικαστών, το Δικαστήριο δεσμεύεται από το εθνικό νομοθετικό πλαίσιο όπως αυτό περιγράφεται από τον εθνικό *δικαστή* στην απόφαση περί παραπομπής. Συναφώς, απόκειται αποκλειστικώς στο εθνικό δικαστήριο, το οποίο έχει επιληφθεί της διαφοράς και φέρει την ευθύνη της δικαστικής αποφάσεως που πρόκειται να εκδοθεί, να κρίνει, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιομορφίες της υποθέσεως, αν η προδικαστική απόφαση είναι αναγκαία για την έκδοση της δικής του αποφάσεως και αν τα ερωτήματά του προς το Δικαστήριο είναι λυσιτελή [3].

25. Στην παρούσα υπόθεση, απόκειται στο εθνικό δικαστήριο, το οποίο έχει εκτιμήσει την πρόθεση των συμβαλλομένων και διαπιστώσει ότι το βελγικό δίκαιο είναι το εφαρμοστέο στη σύμβαση μεταξύ των μερών, να αποφασίσει επακριβώς ποιες διατάξεις του βελγικού δικαίου διέπουν τη συμβατική σχέση.

26. Ως εκ τούτου, η ανάλυσή μου βασίζεται στην παραδοχή ότι το άρθρο 27 του Handelsagentuurwet, όπως εφαρμόζεται στο Βέλγιο, δεν έχει εφαρμογή σε περίπτωση όπως η κρινόμενη.

2. Επί του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου

27. Η οδηγία 86/653 δεν περιέχει κανόνα περί συγκρούσεως νόμων [4].

28. Θα πρέπει εξ αρχής να τονιστεί ότι το αιτούν δικαστήριο δεν θα μπορούσε να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα σχετικά με την ερμηνεία της Συμβάσεως της Ρώμης [5], η οποία φαίνεται ότι έχει εφαρμογή, κατ' αρχήν, ratione temporis [6], καθόσον τέτοια δυνατότητα έχουν μόνον τα εθνικά δικαστήρια του τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας [7].

29. Σε κάθε περίπτωση, τόσο η Σύμβαση της Ρώμης όσο και ο κανονισμός «Ρώμη Ι» προβλέπουν τη δυνατότητα των μερών να επιλέγουν έγκυρα το δίκαιο από το οποίο διέπεται η συμβατική τους σχέση.

3 — Βλ., παραδείγματος χάριν, απόφαση της 17ης Οκτωβρίου 2013, Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, σκέψη 28 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

4 — Βλ. επίσης, συναφώς, Basedow, J., «Europäisches Internationales Privatrech», σε *Neue Juristische Wochenschrift*, 1996, σ. 1921 έως 1929, στη σ. 1925, ο οποίος επισημαίνει τις δυσχέρειες που προκαλούνται εξ αυτού του λόγου όσον αφορά την αντιμετώπιση περιπτώσεων όπου εμπλέκονται τρίτες χώρες.

5 — Σύμβαση σχετικά με τον νόμο που εφαρμόζεται στις συμβατικές υποχρεώσεις, η οποία έχει ανοιχθεί για υπογραφή στη Ρώμη τη 19η Ιουνίου 1980 (ΕΕ 1980, L 266, σ. 1).

6 — Όσον αφορά τις συμβάσεις που συνάπτονται μετά τις 17 Δεκεμβρίου 2009, η Σύμβαση της Ρώμης αντικαταστάθηκε από τον κανονισμό (ΕΚ) 593/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Ιουνίου 2008, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη Ι) (ΕΕ 2008, L 177, σ. 6). Βλ. άρθρο 28 του εν λόγω κανονισμού.

7 — Σύμφωνα με το άρθρο 1 του πρώτου πρωτοκόλλου της 19ης Δεκεμβρίου 1988 που αφορά την ερμηνεία της Συμβάσεως του 1980 από το Δικαστήριο (ΕΕ 1988, C 27, σ. 47), και τέθηκε σε ισχύ την 1η Αυγούστου 2004, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να αποφαίνεται επί αιτήσεων προδικαστικής αποφάσεως με αντικείμενο την ερμηνεία των διατάξεων της εν λόγω Συμβάσεως. Το αιτούν δικαστήριο δεν περιλαμβάνεται στον κατάλογο του άρθρου 2, στοιχείο α', του εν λόγω πρωτοκόλλου, όπου απαριθμούνται τα δικαστήρια που μπορούν να ζητούν από το Δικαστήριο την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως [στο Βέλγιο μόνον το Cour de cassation (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) και το Conseil d'État (Συμβούλιο της Επικρατείας) έχουν τη συγκεκριμένη δυνατότητα].

30. Δεδομένου ότι, κατά το αιτούν δικαστήριο είναι πέραν πάσης αμφιβολίας ότι τα μέρη έχουν επιλέξει το βελγικό δίκαιο ως εφαρμοστέο, δεν υπάρχει περιθώριο για την ανάπτυξη προβληματισμών σχετικά με τις συγκρούσεις νόμων. Καθώς προανέφερα, το βασικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει το εθνικό δικαστήριο είναι να αποφασίσει ποιες διατάξεις του βελγικού δικαίου είναι εφαρμοστέες. Στο πλαίσιο αυτό, το εθνικό δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστούν δύο ζητήματα. Πρώτον, αν ο Βέλγος νομοθέτης μετέφερε ορθώς την οδηγία 86/653 στην εσωτερική έννομη τάξη. Δεύτερον, αν η βελγική νομοθεσία είναι συμβατή με τη Συμφωνία Συνδέσεως με την Τουρκία.

31. Κατά την ανάλυση του προδικαστικού ερωτήματος, θα ασχοληθώ κατ' αρχάς με την οδηγία 86/653 και στη συνέχεια με τη Συμφωνία Συνδέσεως.

Β – Πρώτο σκέλος του ερωτήματος: σχετικά με την οδηγία 86/653

1. Ο σκοπός και η όλη οικονομία της οδηγίας

32. Σκοπός της οδηγίας 86/653 (στο εξής: οδηγία) είναι η εναρμόνιση του δικαίου των κρατών μελών ως προς τις έννομες σχέσεις των μερών σε συμβάσεις εμπορικής αντιπροσωπείας [8]. Το Δικαστήριο έχει, σε πολλές περιπτώσεις, καταστήσει σαφές ότι η οδηγία επιδιώκει ιδίως να προστατεύσει τους εμπορικούς αντιπροσώπους στις σχέσεις τους με τους εντολείς και, προς τούτο, θεσπίζει, μεταξύ άλλων, κανόνες που διέπουν τη σύναψη και τη λύση της συμβάσεως αντιπροσωπείας (άρθρα 13 έως 20 της οδηγίας) [9]. Η οδηγία καθιερώνει αναγκαστικού δικαίου [10] κανόνες που προβλέπουν απαιτήσεις ελάχιστης προστασίας υπέρ του εμπορικού αντιπροσώπου [11]. Συνεπώς, οι κανόνες του άρθρου 17 της οδηγίας, οι οποίοι αφορούν την καταβολή αποζημιώσεως στους εμπορικούς αντιπροσώπους κατά τη λύση της συμβατικής σχέσεως με τον εντολέα, πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι εξυπηρετούν τον σκοπό της προστασίας των εμπορικών αντιπροσώπων [12].

33. Ωστόσο, η οδηγία δεν περιέχει πρόβλεψη σχετικά με το εδαφικό πεδίο εφαρμογής της. Η οδηγία ούτε ορίζει αν πρέπει ο εντολέας να εδρεύει κάπου συγκεκριμένα ούτε προσδιορίζει πού πρέπει ο εμπορικός αντιπρόσωπος να ασκεί τη δραστηριότητά του για να έχουν εφαρμογή οι διατάξεις της οδηγίας. Ως εκ τούτου, το ερώτημα που ανακύπτει είναι αν η οδηγία θεσπίστηκε για να παράγει αποτελέσματα αποκλειστικά στο πλαίσιο της Ένωσης, εντός της εσωτερικής αγοράς, ή αν τα αποτελέσματά της εκτείνονται πέραν των συνόρων της εσωτερικής αγοράς [13].

8 — Βλ. αποφάσεις της 30ής Απριλίου 1998, Bellone (C-215/97, EU:C:1998:189, σκέψη 10)· της 13ης Ιουλίου 2000, Centrosteel (C-456/98, EU:C:2000:402, σκέψη 13)· της 23ης Μαρτίου 2006, Honyvem Informazioni Commerciali (C-465/04, EU:C:2006:199, σκέψη 18)· της 26ης Μαρτίου 2009, Semen (C-348/07, EU:C:2009:195, σκέψη 14)· και της 17ης Οκτωβρίου 2013, Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, σκέψη 36). Βλ. επίσης, παραδείγματος χάριν, Fock, T., *Die europäische Handelsvertreter-Richtlinie*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2001, σ. 25.

9 — Βλ. αποφάσεις της 30ής Απριλίου 1998, Bellone (C-215/97, EU:C:1998:189, σκέψη 13)· της 9ης Νοεμβρίου 2000, Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, σκέψεις 20 και 21)· της 23ης Μαρτίου 2006, Honyvem Informazioni Commerciali (C-465/04, EU:C:2006:199, σκέψεις 19 και 22)· της 17ης Ιανουαρίου 2008, Chevassus-Marche (C-19/07, EU:C:2008:23, σκέψη 22), και της 26ης Μαρτίου 2009, Semen (C-348/07, EU:C:2009:195, σκέψη 14). Βλ. επίσης, Macgregor, L., «Case Comment Compensation for commercial agents: an end to plucking figures from the air?», σε *Edinburgh Law Review* 2008, σ. 86-93, στη σ. 87.

10 — Βλ. αποφάσεις της 9ης Νοεμβρίου 2000, Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, σκέψεις 21 και 22)· της 23ης Μαρτίου 2006, Honyvem Informazioni Commerciali (C-465/04, EU:C:2006:199, σκέψεις 22 και 34), και της 17ης Οκτωβρίου 2013, Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, σκέψη 40).

11 — Βλ. απόφαση της 17ης Οκτωβρίου 2013, Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, σκέψη 52). Βλ., επίσης, Rott-Pietrzyk, E., *Agent Handlowy – Regulacje Polskie i Europejskie*, C. H. Beck, Βαρσοβία, 2006, σ. 68.

12 — Βλ. απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2000, Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, σκέψη 24).

13 — Από τη θέση σε ισχύ της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξεως, η Συνθήκη ορίζει, πλέον στο άρθρο 26, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ, την εσωτερική αγορά ως «χώρο χωρίς εσωτερικά σύνορα μέσα στον οποίο εξασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των προσώπων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων σύμφωνα με τις διατάξεις των Συνθηκών». Στις παρούσες προτάσεις, ιδίως όταν παρατίθεται νομοθεσία και νομολογία της Ένωσης, οι όροι «εσωτερική αγορά», «κοινή αγορά» και «ενιαία αγορά» χρησιμοποιούνται ως συνώνυμοι.

34. Σκοπός της οδηγίας είναι η εναρμόνιση διατάξεων του ιδιωτικού δικαίου των κρατών μελών. Περιέχει κάποιες από τις βασικές ρήτρες μιας συμβάσεως εμπορικής αντιπροσωπείας. Το εφαρμοστέο στη σύμβαση εμπορικής αντιπροσωπείας δίκαιο καθορίζεται από τους κανόνες συγκρούσεως νόμων οι οποίοι ισχύουν στο κράτος του αρμόδιου δικαστηρίου. Το εφαρμοστέο δίκαιο μπορεί να ορίζεται είτε – όπως συμβαίνει στην υπό κρίση υπόθεση– με ρήτρα των μερών περί επιλογής εφαρμοστέου δικαίου, είτε με τους κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου οι οποίοι ισχύουν ελλείψει επιλογής των μερών.

35. Συνεπώς, κατ' αρχήν, αν το εφαρμοστέο στη σύμβαση εμπορικής αντιπροσωπείας δίκαιο είναι το δίκαιο κράτους μέλους, ισχύουν οι εθνικές διατάξεις που θέτουν σε εφαρμογή την οδηγία. Τούτο όμως δεν σημαίνει ότι απαγορεύεται εντελώς στον εθνικό νομοθέτη να περιορίσει το εδαφικό πεδίο εφαρμογής των διατάξεων που θέτουν σε εφαρμογή την οδηγία. Ο εθνικός νομοθέτης πρέπει, πάντως, να έχει υπόψη του σε ποιες περιπτώσεις είναι υποχρεωτική η εφαρμογή της οδηγίας.

36. Τι εννοώ λέγοντας ότι η εφαρμογή της οδηγίας είναι υποχρεωτική; Για την απάντηση στο ερώτημα αυτό, θα πρέπει να διακρίνουμε δύο ενδεχόμενα. Πρώτον, ο «υποχρεωτικός χαρακτήρας» μπορεί να αναφέρεται στις διατάξεις που ορίζουν τα ουσιαστικά δικαιώματα και υποχρεώσεις των μερών στη σύμβαση εμπορικής αντιπροσωπείας. Προς τούτο, στην οδηγία χρησιμοποιούνται διάφοροι τρόποι για να εκφραστεί ο «υποχρεωτικός χαρακτήρας» των διατάξεών της. Σε μερικές περιπτώσεις καθίσταται σαφές ότι «τα μέρη δεν μπορούν να παρεκκλίνουν» [καθόλου] από κάποιες διατάξεις[14]. Σε άλλες περιπτώσεις ορίζεται ότι «τα μέρη δεν μπορούν να παρεκκλίνουν» από ορισμένες διατάξεις «εις βάρος του εμπορικού αντιπροσώπου»[15] ή ότι ορισμένες διατάξεις έχουν εφαρμογή «ελλείψει σχετικής συμφωνίας ανάμεσα στα μέρη»[16]. Τέλος, σε κάποιες περιπτώσεις η οδηγία περιορίζει τη συμβατική ελευθερία των μερών με άλλους –ειδικότερους– τρόπους[17].

37. Δεύτερον, ο «υποχρεωτικός χαρακτήρας» μπορεί να αναφέρεται στο εδαφικό πεδίο εφαρμογής της προστασίας που απορρέει από την οδηγία. Ως εκ τούτου, το ερώτημα είναι αν η πρόθεση του κοινοτικού νομοθέτη ήταν να διασφαλίσει ότι η προστασία την οποία παρέχει η οδηγία είναι υποχρεωτική σε όλες τις συμβάσεις εμπορικής αντιπροσωπείας που συνάπτονται παγκοσμίως, όποτε το δίκαιο κράτους μέλους είναι το εφαρμοστέο σύμφωνα με τους κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου (περιλαμβανομένης, ασφαλώς, της επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου από τα μέρη). Καθώς θα εξηγήσω στην ανάλυση που ακολουθεί, η απάντησή μου είναι αρνητική.

38. Το πραγματικό ζήτημα εν προκειμένω είναι το εξής: είναι η προστασία δυνάμει των άρθρων 17 και 18 της οδηγίας υποχρεωτική, αν ο μεν εντολέας είναι εγκατεστημένος σε κράτος μέλος, ο δε εμπορικός αντιπρόσωπος είναι εγκατεστημένος και ασκεί τη δραστηριότητά του σε τρίτη χώρα;

2. Η νομολογία

39. Στην απόφαση Centrosteel το Δικαστήριο έκρινε ότι «η οδηγία αποβλέπει στην εναρμόνιση του δικαίου των κρατών μελών όσον αφορά τις έννομες σχέσεις μεταξύ των μερών σε σύμβαση εμπορικής αντιπροσωπείας, ανεξάρτητα από οποιοδήποτε διασυνοριακό στοιχείο»[18]. Ερμηνεύω την κρίση αυτή υπό την έννοια ότι αναφέρεται μόνο σε *ενδοενωσιακές καταστάσεις*, και τούτο για δύο λόγους. Πρώτον, το πλαίσιο στο οποίο διατυπώθηκε αφορούσε την εναρμόνιση του δικαίου των *κρατών μελών*. Δεύτερον, το Δικαστήριο επισήμανε στη συνέχεια ότι το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας «[επομένως] […] εκτείνεται πέραν εκείνου των θεμελιωδών ελευθεριών που καθιερώνει η [Συνθήκη

14 — Βλ. άρθρο 5 της οδηγίας 86/653.

15 — Βλ. άρθρα 10, παράγραφος 4, 11, παράγραφος 3, 12, παράγραφος 3, ή 19 της οδηγίας 86/653.

16 — Βλ. άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 86/653.

17 — Βλ. άρθρα 13, παράγραφος 1, και 15, παράγραφος 3, της οδηγίας 86/653.

18 — Βλ. απόφαση της 13ης Ιουλίου 2000, Centrosteel (C-456/98, EU:C:2000:402, σκέψη 13).

ΛΕΕ]»[19]. Κατά τη γνώμη μου, το Δικαστήριο ήθελε απλώς να υπογραμμίσει τη μάλλον αυτονόητη διαπίστωση ότι μέτρο εναρμονίσεως, όπως η οδηγία 86/653, μπορεί να έχει μεγαλύτερη εμβέλεια από εκείνη των τεσσάρων ελευθεριών, στον βαθμό που δεν περιορίζεται σε διακρατικές καταστάσεις, ούτε και είναι αναγκαίο να συντρέχουν διασυνοριακά στοιχεία.

40. Ως εκ τούτου, η απόφαση Centrosteel δεν δίδει ικανοποιητική απάντηση για την υπό κρίση υπόθεση.

41. Στην απόφαση Ingmar το Δικαστήριο έκρινε ότι διάταξη όπως αυτή του άρθρου 17 της οδηγίας 86/653 τυγχάνει εφαρμογής ακόμη κι αν η σύμβαση διέπεται από το δίκαιο τρίτης χώρας[20]. Τούτο διότι ο εμπορικός αντιπρόσωπος ασκούσε τη δραστηριότητά του εντός της εσωτερικής αγοράς. Ειδικότερα, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι «[η] λειτουργία που εκπληρούν [τα άρθρα 17 και 18 της οδηγίας] επιβάλλει πράγματι την εφαρμογή τους οσάκις η κατάσταση έχει στενό σύνδεσμο με την Κοινότητα, ιδίως οσάκις ο εμπορικός αντιπρόσωπος ασκεί τη δραστηριότητά του στο έδαφος κράτους μέλους, ανεξάρτητα από το δίκαιο στο οποίο τα μέρη θέλησαν να υποβάλουν τη σύμβαση»[21].

42. Ωστόσο, η απόφαση Ingmar αφορούσε περίπτωση εκ διαμέτρου αντίθετη από την προκειμένη. Εκείνος που ήταν εγκατεστημένος εκτός της Ένωσης ήταν ο εντολέας και ο εμπορικός αντιπρόσωπος ασκούσε τη δραστηριότητά του εντός της Ένωσης, ενώ στην παρούσα υπόθεση ο εντολέας είναι εγκατεστημένος εντός της Ένωσης και ο εμπορικός αντιπρόσωπος ασκεί τη δραστηριότητά του εκτός της Ένωσης.

43. Στην απόφαση Unamar[22] το Δικαστήριο έκρινε, obiter dicta, ότι «[τα] άρθρα 17 και 18 της οδηγίας αυτής έχουν συναφώς καθοριστική σημασία, διότι καθορίζουν το επίπεδο προστασίας το οποίο ο νομοθέτης της Ένωσης κρίνει εύλογο να παρασχεθεί στους εμπορικούς αντιπροσώπους στο πλαίσιο της δημιουργίας της ενιαίας αγοράς»[23].

44. Καταλήγω, κατά συνέπεια, ότι οι αποφάσεις Ingmar και Unamar αποδίδουν στα άρθρα 17 και 18 της οδηγίας 86/653 υποχρεωτικό χαρακτήρα, υπό την έννοια ότι ο εμπορικός αντιπρόσωπος, εφόσον ασκεί τη δραστηριότητά του εντός της εσωτερικής αγοράς, τυγχάνει της προστασίας των άρθρων 17 και 18 της οδηγίας 86/653, ανεξάρτητα από το ποιο δίκαιο διέπει τη σύμβαση μεταξύ των μερών. A contrario, τα άρθρα 17 και 18 δεν έχουν υποχρεωτικό χαρακτήρα, αν εμπορικός αντιπρόσωπος ασκεί τη δραστηριότητά του εκτός της εσωτερικής αγοράς. Εξ αυτού συνάγεται ότι κράτος μέλος μπορεί να περιορίσει το εδαφικό πεδίο εφαρμογής της προστασίας των άρθρων 17 και 18 στους εμπορικούς αντιπροσώπους που ασκούν τη δραστηριότητά τους εντός της εσωτερικής αγοράς.

3. Το γράμμα

45. Κατά τη δεύτερη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας, «οι διαφορές μεταξύ των εθνικών νομοθεσιών σε θέματα εμπορικής αντιπροσώπευσης επηρεάζουν αισθητά *στο εσωτερικό της Κοινότητας* τις συνθήκες ανταγωνισμού και άσκησης του επαγγέλματος, επηρεάζουν την προστασία των εμπορικών αντιπροσώπων στις σχέσεις τους με τους αντιπροσωπευομένους και είναι επιζήμιες για την ασφάλεια

19 — Βλ. απόφαση της 13ης Ιουλίου 2000, Centrosteel (C-456/98, EU:C:2000:402, σκέψη 13).

20 — Βλ. απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2000, Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, σκέψη 26).

21 — Βλ. απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2000, Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, σκέψη 25).

22 — Η υπόθεση Unamar αφορούσε ενδοενωσιακή κατάσταση όπου έπρεπε να διευκρινιστεί, μεταξύ δύο κρατών μελών που, αμφότερα, είχαν μεταφέρει ορθώς την οδηγία 86/653 στην εσωτερική τους έννομη τάξη, τίνος το (αστικό) δίκαιο ήταν το εφαρμοστέο. Βλ. απόφαση της 17ης Οκτωβρίου 2013 (C-184/12, EU:C:2013:663, σκέψη 51).

23 — Βλ. απόφαση της 17ης Οκτωβρίου 2013, Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, σκέψη 39). Η υπογράμμιση δική μου.

των εμπορικών πράξεων» [24]. Στην ίδια αιτιολογική σκέψη επισημαίνεται ότι «[…] οι διαφορές αυτές είναι δυνατόν να παρεμποδίζουν αισθητά τη σύναψη και τη λειτουργία των συμβάσεων εμπορικής αντιπροσωπείας *μεταξύ αντιπροσωπευομένου και εμπορικού αντιπροσώπου που είναι εγκατεστημένοι σε διαφορετικά κράτη μέλη*» [25].

46. Ομοίως, στην τρίτη αιτιολογική πρόταση της οδηγίας σημειώνεται ότι «οι εμπορικές συναλλαγές *μεταξύ κρατών μελών* πρέπει να διενεργούνται υπό συνθήκες που προσιδιάζουν σε *ενιαία αγορά*, πράγμα που επιβάλλει την προσέγγιση των συστημάτων δικαίου των κρατών μελών στον απαραίτητο βαθμό για την καλή λειτουργία της *κοινής αυτής αγοράς*» [26].

47. Η διατύπωση των ως άνω αιτιολογικών σκέψεων αποτελεί, κατά την άποψή μου, ένδειξη ότι η οδηγία 86/653 αφορά μόνον καταστάσεις εντός της εσωτερικής αγοράς, σε αντιδιαστολή προς τις καταστάσεις εκτός αυτής [27].

4. Ιστορικό θεσπίσεως

48. Η αρχική πρόταση της Επιτροπής περιείχε αναφορά και στους εμπορικούς αντιπροσώπους που ασκούν τη δραστηριότητά τους εκτός της Ένωσης. Στο σχέδιο άρθρου 35, παράγραφος 1, οριζόταν ότι, αν τα μέρη παρέκκλιναν, εις βάρος του εμπορικού αντιπροσώπου, από μια σειρά διατάξεων της οδηγίας, οι οποίες εν συνεχεία απαριθμούνταν, οι σχετικοί όροι της συμβάσεως θα ήταν άκυροι. Στη συνέχεια το άρθρο 35, παράγραφος 2, ανέφερε ότι «[π]έραν των επιτρεπτών περιπτώσεων παρεκκλίσεως σύμφωνα με τα άρθρα 21, παράγραφος 4 και 33, τα μέρη μπορούν να παρεκκλίνουν από τις διατάξεις αναγκαστικού δικαίου που αναφέρονται στην ανωτέρω παράγραφο σε σχέση με τις δραστηριότητες που ο εμπορικός αντιπρόσωπος ασκεί εκτός της Κοινότητας» [28].

49. Η οδηγία 86/653 δεν περιλαμβάνει διάταξη αντίστοιχη με το άρθρο 35, παράγραφος 2 του αρχικού σχεδίου. Τούτο θα μπορούσε να υποδηλώνει ότι το Συμβούλιο, τότε, δεν επιθυμούσε να περιορίσει την ισχύ της οδηγίας στην εσωτερική αγορά.

50. Ωστόσο, η ερμηνεία της οδηγίας την οποία προτείνω στο Δικαστήριο δεν είναι αυτή. Εξ όσων μπορώ να διαπιστώσω, το πλήρες κείμενο του σχεδίου του άρθρου 35 εγκαταλείφθηκε κατά τη νομοθετική διαδικασία, επειδή ο κατάλογος των διατάξεων στο άρθρο 35, *παράγραφος 1*, είχε θεωρηθεί υπερβολικά αυστηρός [29] από το Κοινοβούλιο. Το Κοινοβούλιο δεν προέβαλε ωστόσο ενστάσεις σχετικά με την αναφορά στις «δραστηριότητες που ο εμπορικός αντιπρόσωπος ασκεί εκτός της Κοινότητας». Από τα ανωτέρω συνάγω ότι το Κοινοβούλιο ενέκρινε την εν λόγω εδαφική οριοθέτηση.

24 — Η υπογράμμιση δική μου.

25 — Η υπογράμμιση δική μου.

26 — Η υπογράμμιση δική μου.

27 — Υπ' αυτή την οπτική, η προαναφερθείσα απόφαση Centrosteel δεν είναι αντίθετη προς το συμπέρασμά μου.

28 — Βλ. πρόταση της Επιτροπής για οδηγία του Συμβουλίου περί συντονισμού των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με τους εμπορικούς αντιπροσώπους (ελεύθεροι επαγγελματίες), η οποία υποβλήθηκε από την Επιτροπή στο Συμβούλιο στις 17 Δεκεμβρίου 1976 (ΟΙ 1977, C 13, σ. 2).

29 — Βλ. ψήφισμα όπου ενσωματώθηκε η γνωμοδότηση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου επί της προτάσεως της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων προς το Συμβούλιο σχετικά με οδηγία περί συντονισμού των νομοθεσιών των κρατών μελών όσον αφορά τους εμπορικούς αντιπροσώπους (ελεύθεροι επαγγελματίες) (ΟΙ 1978, C 239, σ. 20), σημείο 17: «[…] φαίνεται ότι ο μακρύς κατάλογος διατάξεων που περιλαμβάνεται στο άρθρο 35 στερεί από την οδηγία κάθε περιθώριο ευελιξίας, οπότε ζητείται από την Επιτροπή να τροποποιήσει το συγκεκριμένο άρθρο και να το υποβάλει εκ νέου».

51. Στο ίδιο πνεύμα, η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή διατύπωσε ορισμένες παρατηρήσεις σχετικά με το άρθρο 35 του σχεδίου, οι οποίες, όπως αντιλαμβάνομαι, αφορούσαν επίσης αποκλειστικώς και μόνον το ζήτημα του καθορισμού των αναγκαστικού δικαίου διατάξεων [30].

52. Ως εκ τούτου, με το αναθεωρημένο σχέδιο της Επιτροπής επήλθε ουσιαστική τροποποίηση της πρώτης παραγράφου του σχεδίου του άρθρου 35, χωρίς ωστόσο να μεταβάλλεται η δεύτερη παράγραφος αυτού [31].

53. Όταν, αρκετά χρόνια αργότερα, εκδόθηκε από το Συμβούλιο η οδηγία 86/653, το σχέδιο είχε ουσιωδώς τροποποιηθεί. Σε αντίθεση προς την πρόταση, η οδηγία δεν επεδίωκε πλέον να ρυθμίσει όλα τα νομικά ζητήματα σχετικά με τις συμβάσεις των εμπορικών αντιπροσώπων. Οι μισές περίπου από τις προταθείσες διατάξεις εγκαταλείφθηκαν [32]. Στο πλαίσιο αυτό, δεν υφίσταται πλέον διάταξη αντίστοιχη με το άρθρο 35 του σχεδίου. Η διάταξη που προσεγγίζει περισσότερο την αρχικώς προταθείσα είναι εκείνη του άρθρου 19 της οδηγίας 86/653, κατά την οποία τα μέρη δεν μπορούν πριν από τη λήξη της συμβάσεως να παρεκκλίνουν από τις διατάξεις των άρθρων 17 [33] και 18 [34] σε βάρος του εμπορικού αντιπροσώπου.

54. Επομένως, μολονότι θα ήταν εύλογο να θεωρηθεί ότι τα ως άνω στοιχεία συνηγορούν υπέρ της απόψεως ότι το εδαφικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας περιορίζεται στη δραστηριότητα των εμπορικών αντιπροσώπων εντός της εσωτερικής αγοράς, από το ιστορικό θεσπίσεως δεν προκύπτουν σαφή συμπεράσματα ως προς εδαφικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας. Δεν συνάγεται, δηλαδή, σαφώς ότι η εφαρμογή της οδηγίας περιορίζεται στην εσωτερική αγορά, ούτε όμως και το αντίθετο.

5. Η εσωτερική αγορά

55. Οι κανόνες ιδιωτικού δικαίου της Ένωσης, όπως αυτοί της οδηγίας 86/653, πρέπει να εκτιμώνται σε συνάρτηση με το πλαίσιο και το σύστημα της εσωτερικής αγοράς [35].

56. Καθώς η οδηγία εκδόθηκε το 1986 επί τη βάσει των νυν άρθρων 53, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ [36] και 115 ΣΛΕΕ [37], η αρχική λογική ήταν να δημιουργήσει ισότιμους όρους ανταγωνισμού για τους εντολείς που ασκούν τη δραστηριότητά τους εντός της εσωτερικής αγοράς συνεργαζόμενοι με εμπορικούς αντιπροσώπους: προκειμένου να επενδύσουν και να ασκήσουν δραστηριότητα, οι εντολείς πρέπει να γνωρίζουν σε ποιους κανόνες υπόκεινται όσον αφορά την αποζημίωση ή την αμοιβή των εμπορικών αντιπροσώπων των οποίων τις υπηρεσίες χρησιμοποιούν.

30 — Βλ. γνώμη επί πρότασης οδηγίας του Συμβουλίου σχετικά με τον συντονισμό των νομοθεσιών των κρατών μελών όσον αφορά τους εμπορικούς αντιπροσώπους (ελεύθερους επαγγελματίες) (ΟJ 1978, C 59, σ. 31), σημείο 2.9.10: «Η Επιτροπή προτείνει να διαγραφεί από το άρθρο 35, παράγραφος 2, η αναφορά στο άρθρο 21, παράγραφος 4, και ερμηνεύει το άρθρο 35, παράγραφος 2 υπό την έννοια ότι τα μέρη της συμβάσεως έχουν το δικαίωμα να παρεκκλίνουν από τις διατάξεις αναγκαστικού δικαίου που αναφέρονται στο άρθρο 35, παράγραφος 1».

31 — Βλ. τροποποίηση από την Επιτροπή της προτάσεως οδηγίας του Συμβουλίου περί συντονισμού των νομοθεσιών των κρατών μελών όσον αφορά τους εμπορικούς πράκτορες (ελεύθεροι επαγγελματίες) (υποβλήθηκε στο Συμβούλιο από την Επιτροπή βάσει του άρθρου 149, παράγραφος 2, ΕΟΚ, στις 29 Ιανουαρίου 1979) (ΟJ 1979, C 56, σ. 21).

32 — Βλ. Fock, T., *Die europäische Handelsvertreter-Richtlinie*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2001, σ. 19.

33 — Για την κατ' αποκοπήν αποζημίωση πελατείας ή την αξίωση προς ανόρθωση της ζημίας του εμπορικού αντιπροσώπου μετά τη λήξη της συμβάσεως εμπορικής αντιπροσωπείας.

34 — Για τις εξαιρέσεις από την κατ' αποκοπήν αποζημίωση πελατείας ή την αξίωση προς ανόρθωση της ζημίας σύμφωνα με το άρθρο 17 της οδηγίας 86/653.

35 — Βλ. επίσης, συναφώς, Müller-Graff, P.-Chr, «Allgemeines Gemeinschaftsprivatrecht», σε Gebauer, M., και Teichmann, Chr. (επιμ.), *Europäisches Privat- und Unternehmensrecht (Enzyklopädie Europarecht, τόμος 6)*, Nomos, Baden-Baden, 2014, σ. 69-151, στο σημεία 43 επ.

36 — Το τότε ισχύον άρθρο 57, παράγραφος 2, ΕΟΚ.

37 — Το τότε ισχύον άρθρο 100 ΕΟΚ. Η εν λόγω διάταξη απαιτεί ομόφωνη ψήφο στο Συμβούλιο. Η έκδοση της οδηγίας προηγήθηκε της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξεως, η οποία τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιουλίου 1987 και η οποία εισήγε νέα διάταξη, το άρθρο 100α ΕΟΚ (νυν άρθρο 114 ΣΛΕΕ).

57. Κατ' εμέ, αυτή η λογική με σημείο αναφοράς την εσωτερική αγορά δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση από τη μεταγενέστερη και πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, σύμφωνα με την οποία η οδηγία θεσπίζει κανόνες αναγκαστικού δικαίου [38] που προβλέπουν *ελάχιστες* απαιτήσεις για την προστασία του εμπορικού αντιπροσώπου [39], δεδομένου ότι η οδηγία επιδιώκει ιδίως την *προστασία* των εμπορικών αντιπροσώπων στις σχέσεις τους με τους αντιπροσωπευόμενους [40].

58. Από τα ανωτέρω συμπεραίνω ότι η οδηγία αφορά μόνον καταστάσεις στις οποίες ο εμπορικός αντιπρόσωπος ασκεί τη δραστηριότητά του εντός της εσωτερικής αγοράς. Ως εκ τούτου, καθοριστική σημασία έχει η δραστηριότητα του αντιπροσώπου και όχι η έδρα του εντολέα [41].

59. Επομένως, κατά την ερμηνεία του άρθρου 27 του Handelsagentuurwet, ο εθνικός δικαστής θα πρέπει να λάβει υπόψη του τα εξής: κατά την οδηγία 86/653, το προαναφερθέν άρθρο, ως διάταξη του εσωτερικού δικαίου, καλύπτει υποχρεωτικώς τις περιπτώσεις στις οποίες αντιπρόσωπος ασκεί τη δραστηριότητά του στο Βέλγιο ή οπουδήποτε αλλού εντός της εσωτερικής αγοράς. Ωστόσο, η οδηγία 86/653 δεν απαιτεί να καλύπτει μια τέτοια εθνική διάταξη και περιπτώσεις εκτός της εσωτερικής αγοράς. Επομένως, δεν μπορεί να δοθεί βάσει της οδηγίας απάντηση στο ερώτημα αν οι βελγικές αρχές πρέπει να δεχθούν ότι το άρθρο 27 του Handelsagentuurwet καλύπτει και περιπτώσεις εκτός της εσωτερικής αγοράς.

6. Προτεινόμενη απάντηση

60. Κατόπιν τούτου, η απάντηση που προτείνω για το πρώτο σκέλος του προδικαστικού ερωτήματος είναι ότι το άρθρο 17 της οδηγίας 86/653 απαιτεί να παρέχεται υποχρεωτικώς προστασία σε όποιον εμπορικό αντιπρόσωπο ασκεί τη δραστηριότητά του εντός της εσωτερικής αγοράς. Δεν αποκλείει εθνική ρύθμιση κράτους μέλους η οποία προβλέπει ότι δεν παρέχεται ανάλογη προστασία σε εμπορικό αντιπρόσωπο που ασκεί τη δραστηριότητά του εκτός της εσωτερικής αγοράς.

Γ – Δεύτερο σκέλος του ερωτήματος – επί της Συμφωνίας Συνδέσεως και του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου

61. Φρονώ ότι με τον όρο «διατάξεις της Συμφωνίας Συνδέσεως», τον οποίο χρησιμοποιεί το αιτούν δικαστήριο στο προδικαστικό του ερώτημα, νοούνται τα άρθρα 14 της Συμφωνίας Συνδέσεως και 41 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

62. Επιπλέον, η Agro, στις γραπτές της παρατηρήσεις, παραπέμπει και στο άρθρο 9 της Συμφωνίας Συνδέσεως.

38 — Βλ. αποφάσεις της 9ης Νοεμβρίου 2000, Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, σκέψεις 21 και 22), της 23ης Μαρτίου 2006, Honyvem Informazioni Commerciali (C-465/04, EU:C:2006:199, σκέψεις 22 και 34), και της 17ης Οκτωβρίου 2013, Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, σκέψη 40).

39 — Βλ. απόφαση της 17ης Οκτωβρίου 2013, Unamar (C-184/12, EU:C:2013:663, σκέψη 52). Βλ., επίσης, Rott-Pietrzyk, E., *Agent Handlowy – Regulacje Polskie i Europejskie*, C. H. Beck, Βαρσοβία, 2006, σ. 68.

40 — Προς τούτο επίσης, η οδηγία θεσπίζει, μεταξύ άλλων, κανόνες που διέπουν τη σύναψη και τη λήξη της συμβάσεως αντιπροσωπείας (άρθρα 13 έως 20 της οδηγίας). Βλ. αποφάσεις της 30ής Απριλίου 1998, Bellone (C-215/97, EU:C:1998:189, σκέψη 13), της 9ης Νοεμβρίου 2000, Ingmar (C-381/98, EU:C:2000:605, σκέψεις 20 και 21), της 23ης Μαρτίου 2006, Honyvem Informazioni Commerciali (C-465/04, EU:C:2006:199, σκέψεις 19 και 22), της 17ης Ιανουαρίου 2008, Chevassus-Marche (C-19/07, EU:C:2008:23, σκέψη 22), και της 26ης Μαρτίου 2009, Semen (C-348/07, EU:C:2009:195, σκέψη 14).

41 — Κατά συνέπεια, εάν ο εμπορικός αντιπρόσωπος ασκεί τη δραστηριότητά του όχι μόνο στην Τουρκία, αλλά, λ.χ. και στην Ελλάδα, θα πρόκειται για κατάσταση εντός της εσωτερικής αγοράς.

1. Το άρθρο 14 της Συμφωνίας Συνδέσεως και το άρθρο 41, παράγραφος 1, του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου

63. Το άρθρο 14 της Συμφωνίας Συνδέσεως ορίζει ότι τα συμβαλλόμενα μέρη «συμφωνούν να εμπνέονται από τα άρθρα 55, 56 και 58 μέχρι και 65 της [Συνθήκης ΛΕΕ] για την κατάργηση μεταξύ τους των περιορισμών στην ελευθερία παροχής υπηρεσιών». Το άρθρο 41, παράγραφος 1, του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου περιλαμβάνει τη λεγόμενη «ρήτρα διατηρήσεως της ισχύουσας καταστάσεως» («stand-still clause»), ορίζοντας ότι τα συμβαλλόμενα μέρη «δεν επιβάλλουν μεταξύ τους νέους περιορισμούς στην ελευθερία εγκαταστάσεως και στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών».

64. Η Agro υποστηρίζει ότι συντρέχει περιορισμός στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών Τούρκου εμπορικού αντιπροσώπου που συνεργάζεται με βελγική εταιρία, καθόσον ο εμπορικός αντιπρόσωπος δεν τυγχάνει, στην περίπτωση αυτή, της ίδιας προστασίας βάσει της οδηγίας 86/653 με τον εμπορικό αντιπρόσωπο ο οποίος ασκεί δραστηριότητα εντός της εσωτερικής αγοράς.

65. Συναφώς, επιβάλλονται οι ακόλουθες παρατηρήσεις.

66. Εμπορικός αντιπρόσωπος, όπως η Agro, δεν είναι δυνατό να επικαλεστεί δικαίωμα ελεύθερης παροχής υπηρεσιών δυνάμει της Συμφωνίας Συνδέσεως ή του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου με τον ίδιο τρόπο που μπορεί να επικαλεστεί το άρθρο 56 ΣΛΕΕ.

67. Το άρθρο 14 της Συμφωνίας Συνδέσεως και το άρθρο 41 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου δεν μεταφέρουν απλώς το άρθρο 56, ώστε να εφαρμόζεται κατ' αναλογίαν στις «καταστάσεις ΕΕ–Τουρκία». Το άρθρο 56 ΣΛΕΕ παρέχει ένα πιο εξελιγμένο και βαθύτερο επίπεδο ενοποιήσεως εντός της εσωτερικής αγοράς μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ, το οποίο υπερβαίνει κατά πολύ το επίπεδο που θεσπίζεται από τις διατάξεις της Συμφωνίας Συνδέσεως και του Πρόσθετου αυτής Πρωτοκόλλου.

68. Όσον αφορά τα άρθρα 12[42] και 13[43] της Συμφωνίας Συνδέσεως, το Δικαστήριο έχει ήδη αποφανθεί ότι καμία από τις διατάξεις αυτές δεν έχει άμεσο αποτέλεσμα, καθώς αυτές δεν είναι αρκούντως ακριβείς και ανεπιφύλακτες[44]. Ακριβώς το ίδιο ισχύει και ως προς το άρθρο 14 της Συμφωνίας Συνδέσεως, το οποίο έχει την ίδια σχεδόν διατύπωση με τα άρθρα 12 και 13. Επιπλέον, όπως έκρινε το Δικαστήριο στην απόφαση Demirkan, η χρησιμοποίηση στο άρθρο 14 της Συμφωνίας Συνδέσεως του ρήματος «εμπνέονται» υποδηλώνει ότι τα συμβαλλόμενα μέρη δεν υποχρεούνται να εφαρμόζουν αυτές καθ' εαυτές τις διατάξεις της Συνθήκης οι οποίες αφορούν την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών ούτε, κατά μείζονα λόγο, τις διατάξεις που έχουν θεσπιστεί προς εφαρμογή τους, αλλά μόνο να τις χρησιμοποιούν ως κατευθυντήριες γραμμές για τα μέτρα τα οποία θα πρέπει να λάβουν προκειμένου να εκπληρώσουν τους σκοπούς της Συμφωνίας αυτής[45].

69. Όσον αφορά το άρθρο 41, παράγραφος 1, του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, το Δικαστήριο έχει δεχθεί μεν ότι η συγκεκριμένη διάταξη έχει, κατ' αρχήν, άμεση εφαρμογή[46], πλην όμως όλες εκείνες οι περιπτώσεις αφορούσαν καταστάσεις στις οποίες Τούρκοι υπήκοοι επεδίωξαν να εγκατασταθούν ή να παρέχουν υπηρεσίες *στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Εν προκειμένω, όπως προαναφέρθηκε, δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο. Επιπλέον, όσον αφορά τη ρήτρα διατηρήσεως της ισχύουσας καταστάσεως («stand-still clause») στο άρθρο 41, παράγραφος 1 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, το Δικαστήριο –στηριζόμενο στην πάγια νομολογία του– έκρινε στην απόφαση Demirkan ότι η ερμηνεία που έχει δοθεί στις

42 — Για την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων.

43 — Για την ελευθερία εγκαταστάσεως.

44 — Βλ., όσον αφορά το άρθρο 12 της Συμφωνίας Συνδέσεως, απόφαση της 30ής Σεπτεμβρίου 1987, Demirel (12/86, EU:C:1987:400, σκέψη 23), και, όσον αφορά το άρθρο 13 της Συμφωνίας Συνδέσεως, απόφαση της 11ης Μαΐου 2000, Savas (C-37/98, EU:C:2000:224, σκέψεις 42 και 45).

45 — Βλ. απόφαση της 24ης Σεπτεμβρίου 2013, Demirkan (C-221/11, EU:C:2013:583, σκέψη 45).

46 — Βλ. αποφάσεις της 11ης Μαΐου 2000, Savas (C-37/98, EU:C:2000:224, σκέψη 54), και της 21ης Οκτωβρίου 2003, Abatay κ.λπ. (C-317/01 και C-369/01, EU:C:2003:572, σκέψη 58).

διατάξεις του δικαίου της Ένωσης, περιλαμβανομένων των διατάξεων της Συνθήκης οι οποίες αφορούν την εσωτερική αγορά, δεν μπορεί να ακολουθείται άνευ ετέρου στην περίπτωση συμφωνίας συναφθείσας μεταξύ της Ένωσης και τρίτης χώρας, εκτός αν υφίστανται ρητές προς τούτο διατάξεις της ίδιας της συμφωνίας[47].

70. Στην απόφαση Demirkan το Δικαστήριο επισήμανε ότι «ο σκοπός του άρθρου 41, παράγραφος 1, του Πρόσθετου πρωτοκόλλου όπως επίσης και το πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσεται η διάταξη αυτή διαφέρουν θεμελιωδώς από τον σκοπό και το πλαίσιο του άρθρου 56 ΣΛΕΕ»[48]. Ομολογουμένως, η απόφαση Demirkan αφορούσε τη μάλλον ακραία περίπτωση Τούρκου υπηκόου ο οποίος θέλησε να στηριχθεί στην παθητική ελευθερία παροχής υπηρεσιών προκειμένου να απαλλαχθεί από την υποχρέωση να διαθέτει θεώρηση (visa). Καθώς ήταν αναμενόμενο, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η ελεύθερη παροχή υπηρεσιών στο πλαίσιο του άρθρου 41, παράγραφος 1, του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου δεν περιελάμβανε και την παθητική ελευθερία παροχής κατά την έννοια της νομολογίας[49] Luisi και Carbone[50]. Είναι ωστόσο προφανές ότι οι προαναφερθείσες γενικές διαπιστώσεις της αποφάσεως Demirkan έχουν επίσης εφαρμογή στην υπό κρίση υπόθεση.

2. Το άρθρο 9 της Συμφωνίας Συνδέσεως

71. Κατά το άρθρο 9 της Συμφωνίας Συνδέσεως, τα «συμβαλλόμενα μέρη αναγνωρίζουν ότι, στο πεδίο εφαρμογής της συμφωνίας και υπό την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων, οι οποίες θα ηδύναντο να θεσπισθούν σύμφωνα με το άρθρο 8, κάθε διάκριση που βασίζεται στην ιθαγένεια απαγορεύεται, σύμφωνα με την αρχή η οποία εκτίθεται στο [άρθρο 18 ΣΛΕΕ]».

72. Η διατύπωση της εν λόγω διατάξεως είναι αρκετά σαφής. Πρέπει να πρόκειται για κάποιον που βρίσκεται «στο πεδίο εφαρμογής της συμφωνίας». Ωστόσο, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι στην υπό κρίση υπόθεση συμβαίνει αυτό ακριβώς. Δεν υφίσταται ζήτημα ελεύθερης κυκλοφορίας υπηρεσιών και, επιπλέον, η οδηγία 86/653 δεν έχει εφαρμογή.

73. Ως εκ τούτου δεν μπορεί να γίνει επίκληση του άρθρου 9 της Συμφωνίας Συνδέσεως αυτοτελώς, όπως ισχύει και για το άρθρο 18 ΣΛΕΕ.

3. Προτεινόμενη απάντηση

74. Κατόπιν τούτου, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο δεύτερο σκέλος του προδικαστικού ερωτήματος ότι ούτε η Συμφωνία Συνδέσεως ούτε το Πρόσθετο Πρωτόκολλο απαγορεύουν εθνική ρύθμιση κράτους μέλους η οποία προβλέπει ότι η προστασία δυνάμει της οδηγίας 86/653 παρέχεται μόνον όταν εμπορικός αντιπρόσωπος ασκεί τη δραστηριότητά του στο συγκεκριμένο κράτος μέλος, και όχι όταν ο μεν εντολέας είναι εγκατεστημένος στο εν λόγω κράτος μέλος, ο δε εμπορικός αντιπρόσωπος είναι εγκατεστημένος και ασκεί τη δραστηριότητά του στην Τουρκία.

47 — Πρόκειται για πάγια νομολογία ήδη από την απόφαση της 9ης Φεβρουαρίου 1982, Polydor και RSO Records (270/80, EU:C:1982:43, σκέψη 16). Βλ., επίσης, απόφαση της 24ης Σεπτεμβρίου 2013, Demirkan (C-221/11, EU:C:2013:583, σκέψη 44 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

48 — Βλ. απόφαση της 24ης Σεπτεμβρίου 2013, Demirkan (C-221/11, EU:C:2013:583, σκέψη 49).

49 — Βλ. απόφαση της 24ης Σεπτεμβρίου 2013, Demirkan (C-221/11, EU:C:2013:583, σκέψη 62).

50 — Βλ. απόφαση της 31ης Ιανουαρίου 1984, Luisi και Carbone (286/82 και 26/83, EU:C:1984:35, σκέψη 10).

IV – Πρόταση

75. Λαμβανομένης υπόψη της προεκτεθείσας συλλογιστικής, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο προδικαστικό ερώτημα του Rechtbank van Koophandel (δικαστηρίου εμπορικών διαφορών της Γάνδης, Βέλγιο) ως εξής:

Το άρθρο 17 της οδηγίας 86/653/ΕΟΚτου Συμβουλίου, της 18ης Δεκεμβρίου 1986, για τον συντονισμό των δικαίων των κρατών μελών όσον αφορά τους εμπορικούς αντιπροσώπους (ανεξάρτητους επαγγελματίες), απαιτεί να παρέχεται υποχρεωτικώς προστασία σε όποιον εμπορικό αντιπρόσωπο ασκεί τη δραστηριότητά του εντός της εσωτερικής αγοράς. Δεν αποκλείει εθνική ρύθμιση κράτους μέλους η οποία προβλέπει ότι δεν παρέχεται ανάλογη προστασία σε εμπορικό αντιπρόσωπο που ασκεί τη δραστηριότητά του εκτός της εσωτερικής αγοράς.

Ούτε η Συμφωνία Συνδέσεως μεταξύ της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και της Τουρκίας, που υπογράφηκε στις 12 Σεπτεμβρίου 1963 στην Άγκυρα από τη Δημοκρατία της Τουρκίας, αφενός, καθώς και από τα κράτη μέλη της ΕΟΚ και από την Κοινότητα, αφετέρου, και συνάφθηκε, εγκρίθηκε και επικυρώθηκε εξ ονόματος της Κοινότητας με την απόφαση 64/732/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 23ης Δεκεμβρίου 1963, ούτε το Πρόσθετο Πρωτόκολλο, που υπογράφηκε στις 23 Νοεμβρίου 1970 στις Βρυξέλλες και συνάφθηκε, εγκρίθηκε και επικυρώθηκε εξ ονόματος της Κοινότητας με τον κανονισμό (ΕΟΚ) 2760/72 του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1972, απαγορεύουν εθνική ρύθμιση κράτους μέλους η οποία προβλέπει ότι η προστασία δυνάμει της οδηγίας 86/653 παρέχεται μόνον όταν εμπορικός αντιπρόσωπος ασκεί τη δραστηριότητά του στο συγκεκριμένο κράτος μέλος, και όχι όταν ο μεν εντολέας είναι εγκατεστημένος στο εν λόγω κράτος μέλος, ο δε εμπορικός αντιπρόσωπος είναι εγκατεστημένος και ασκεί τη δραστηριότητά του στην Τουρκία.